

**A csepei Czáró Fogarassy család története a kollektív
emlékezetben,
az oral history szakirodalom tükrében**

„...ha meg akarunk érteni egy tudományt, először nem elméleteit vagy eredményeit kell megtekintenünk, és egészen biztosan nem azt, amit hívei mondanak róla – azt kell megnéznünk, hogy mit csinálnak azok, akik a gyakorlatban művelik." (*Clifford Geertz*)

Bevezetés

A mai Kárpátalja huszadik századi története bővelkedik sorsfordulókban. Szülőföldünk az első világháborút lezáró trianoni békedöntés értelmében Csehszlovákia része lett, majd a magyar revíziós politika eredményeképpen néhány évre visszakerült Magyarországhoz, hogy aztán a második világégést követően a Szovjetunió „előretolt helyőrsége” legyen. Aztán a szovjet birodalom széthullását követően 1991-ben „megöröklötte” az egykori USZSZK határain belül függetlenné vált Ukrajna Kárpátontúli területévé avansált.

A marxista történelemtanítás gyakorlatának megfelelően, a Szovjetunióban és a szocialista országokban a nemesi családok kutatása tabu témának számított. A rendszerváltás után mindezek megszűntek, Magyarországon egyre többen kezdtek családfakutatással és nemesi családok történetével foglalkozni. Vidékünkön ellenben ezzel a kérdéssel kevesen foglalkoztak, holott evidens, hogy a nemesi családok fontos szerepet játszottak vidékünk múltjában. Werbőczyek, Rákócziak, Perényiek neve nemcsak szűkebb hazánk Kárpátalja viszonylatában ismertek, hanem az egész magyar nemzet tudatában jelen van. A Kárpát-medence bármely területén végzünk kutatásokat, gyűjtéseket a fent említett nemesi családok nevei mindig felbukkannak és tevékenységük mindig példa értékűek, s nem egyszer sorsfordítóak az utókor számára.

A történelmi Magyarország különböző részein birtokkal rendelkező, egymással szerteágazó kapcsolatban lévő nemesi családoknak csillaga a XX. században hanyatlott le. A forradalmak, rendszerváltások viharaiiban birtokaikat elveszítették, titulusaik használatát betiltották, ők maguk pedig az üldöztetések elől emigrációba kényszerültek. Hasonlóan szomorú utóéletük volt a Csehszlovákiához, majd a Szovjetunióhoz került területek itt maradt nemesi családjainknak is. Legtöbbször nyomorúságos körülmények között, nemesi múltjukat titkolva éltek életüket, legfeljebb a helyi lakosok jóindulatára, tiszteletére hagyatkozhattak.

Kárpátalja történelmének fehér foltjait képező nemesi család XX. századi utóéletének kutatása, a mai fiatalok identitás tudatának a megőrzésében és fejlődésében is fontos szerepet játszhat. A kárpátaljai magyar közösség sorsfordulói természetes módon nyomot hagytak a nemzetrész kollektív emlékezetében, a huszadik századi történetének legfontosabb korszakait már többé-kevésbé feldolgozták, több olyan kötet, tanulmány megjelent, melyek a régió magyar közösségének huszadik századi történetét, vagy annak bizonyos szakaszát mutatják be. Reményeim szerint a megjelenő tanulmány, megfelelő támpontot biztosít majd a további összehasonlító kutatásokba.

Az oral history mint kutatási módszer

„Mi egyáltalán az oral history? Új típusú forrás, mely a múltról szóló illékony szavakat teszi vizsgálat tárgyává? Vagy interdiszciplináris módszer, amely olyan világokba enged bepillantani, ahová az írott szövegek révén nem láthatunk be?”¹ – tette fel a műfaj alapkérdéseit Horváth Sándor: **Muszáj interjúzni** című cikkében, amely a **Forrás** folyóiratnak egy olyan különszámában jelent meg, amely kifejezetten oral history témájú elméleti és gyakorlati írásokra épült. Ma már szinte lehetetlen történeti munkát megírni a 20. század második feléről oral history nélkül, napjainkban egyre inkább elfogadottabbá vált a humán tudományok területén.

Az oral history-t magyarul elbeszélrt történelemnek is szokták fordítani, mivel a szemtanúkra épülő történetírást jelöli. Történelmi ismeretek, információk gyűjtésére és egyéni elbeszélések, interjúk feldolgozására építő módszer, tudományos irányzat. Az elbeszélrt történelem módszerét a történészek többek közt akkor alkalmazzák, amikor írásos dokumentumok híján nagyon nehéz feltárni a valóságot, felkutatni a tényleges, olykor a történelmi folyamatokra komoly hatást gyakorló háttér eseményeket. Amikor a történeésekről nem készülnek feljegyzések, jegyzőkönyvek, fényképek, nincsenek írásos emlékek, ilyenkor a történelmi esemény vagy egy-egy történelmi időszak legfontosabb szereplői maguk mondják el, hogy szerintük, mi is történt valójában. Az oral history egy tudatosan megszervezett interjú két ember között, amelynek célja történeti jelentőségű esemény, cselekvés felidézése. A történész megszervezi a beszélgetést, majd az interjúalannal együtt dolgozik, segítve azt a múlt feltárásában, kölcsönösen reagálnak egymás mondandójára. A legjobb interjúknak olyan jellege van, mintha hangosan gondolkodnánk, tisztázva minden ellentmondást.²

„Az oral history, miközben saját szavaik felhasználásával visszaadja az embereknek a történelmet, egyúttal segíti is őket egy önmaguk által formált jövő kialakításában.” Ez az utolsó gondolata Vértesi Lázár: **Oral history. A szemtanúként elbeszélrt történelem lehetőségei** című kiadványának.³ E gondolat fémjelzi a mára már a történettudomány elfogadott irányzatává vált és – legalábbis a világ számos országában – vezető történészeket maga mögött tudó, mozgalommá duzzadt oral history-kutatásokat is, jelezve legfontosabb

¹ Forrás in: Horváth Sándor: Muszáj interjúzni? Az oral history mint nyilvános és/vagy szakszerű történelem., 2011/7-8. 21.

² Károly Anna. Az oral history mint kutatási módszer/ rmpsz.ro/uploaded/tiny/files/magiszter/2007/nyar/07.pdf

³ Vértesi Lázár 2004: Oral history. A szemtanúként elbeszélrt történelem lehetőségei. Aetas, 2004/1., 158–172.

célkitűzését, mint az emberléptékű történeti megismerés, valamint a módszer demokratizmusát és alapvető társadalmi beágyazottságát. Az oral history vezető elméleti megalapozójának és gyakorlati mesterének irányadó munkája először 1978-ban jelent meg.

Az oral history történeti kialakulása

„Az oral history modern értelemben, történeti kutatási területként vett használata meglehetősen új keletű, nagyjából a magnetofon elterjedésével azonos idejű, noha a név által aposztrofált gyakorlat, az elbeszél, szavakkal megjelenített történelem feljegyzése, felhasználása sokkal tekintélyesebb múltra tekint vissza. Gyökerei a történelem kezdetéig, az elsőként megszületett történeti emlékek koráig nyúlnak vissza. Az írásbeliség előtti időkben, sőt hosszú századokkal annak elterjedése után is, minden, az élettel kapcsolatos tapasztalat a szóbeliségen keresztül rögzült az emberek emlékezetében. Ez – az emlékezés speciális feladatára felkészített egyéneken (Indiában a rajput, Gambiában a griot) keresztül – szolgáltatta azt a közösségi intézményt, ami a múlt eseményeinek felelevenítésével segített eligazodni az embereknek a jelen történései között. Ez az intézmény bámulatosan jól működött, még mielőtt az írástudó társadalmak dokumentációja anakronisztikusnak bélyegezve számúzte volna, az emlékezetet személyes élménnyé szűkítve, a tapasztalatok s a tudás átadásának hitelességére vonatkozó egyetlen elfogadható garanciaként az írott forrásanyagot téve meg végső tekintélynek. Ez utóbbi folyamat azonban igen lassan haladt előre, s igazi fordulóponthoz csak a 19. század közepén ért el.”⁴

Az írott történeti források körülbelül 3000 éves múltra tekinthetnek vissza. Ekkor kezdték el lejegyezni az addig csak szóban létező történeti hagyományt, emlékezést és jegyezték fel, s majd időrendbe sorolták a jelent. Hérodotosz szemtanúkat felkutatva s meghallgatva igyekezett információkat gyűjteni a perzsa háborúkról, s Thuküdidész is hasonlóan cselekedett a peloponnészoszi háború eseményeinek rekonstruálásakor.⁵

„Az oral history mint módszer kidolgozása és tudományos felhasználása az Amerikai Egyesült Államokban jelent meg először (a módszert G. Nicolay Abraham Lincoln titkára és Willim Herdon „próbálták” alkalmazni Abraham Lincoln halálát követően). Az 1940-es években a Columbia Egyetemen Allan Nevis nevéhez fűződik az oral history tudományos igényű alkalmazása...Az 1960-as évektől a Columbia Egyetem egy másik professzora, George

⁵⁴ Vértési Lázár 2004: Oral history. A szemtanúként elbeszél történelem lehetőségei. Aetas, 2004/1., 158–172.

⁵ Vértési Lázár 2004: Oral history. A szemtanúként elbeszél történelem lehetőségei. Aetas, 2004/1., 158–172.

*McAneny hatására a módszer elterjedt. Kezdetben az érdeklődés középpontjába a társadalmi elit került: üzletemberek, sportolók, politikusok, művészek vizsgálatára vonatkozott. Majd később az interjúalanyok változtak, hiszen az érdeklődés középpontjába a társadalmi problémák feltárása került. Munkaaktivistákat, nőket, kisebbségek tagjait kezdték el „vizsgálni”, ők voltak érintettek a problémák feltárásának a vonatkozásában. Magyarországon a módszer elsősorban az 1956-os események kutatása kapcsán vált közzismertté.”*⁶

Milyen területen alkalmazható az oral history?

1. Politikatörténet
2. Társadalomtörténet
3. Életmódtörténet
4. Gazdaságtörténet
5. Eszme- és kultúrtörténet

Az oral history forrásértéke⁷

Értékei:

1. Hiányzó adatok pótlása
2. Szituációk, hangulatok felidézése, rekonstruálása
3. Az események résztvevői személyes viszonyulásának megismerése – egyedi esetek
4. A személyes tapasztalat alapján szerzett ismeretek
5. Az emlékező és az általa megjelenített társadalom (csoport, korszak) gondolkodásmódja

Korlátai:

1. Az események óta eltelt idő
- *Az emlékezet korlátai (pontatlanság)*

⁶ Károly Anna. Az oral history mint kutatási módszer rmsz.ro/uploaded/tiny/files/magiszter/2007/nyar/07.pdf

⁷ modernkor.tti.btk.pte.hu/files/tiny_mce/.../Az%20oral%20history1.ppt

- *Az interjú időszakának viszonyai, illetve az addigi társadalmi, politikai változások hatásai*

- *A következmények ismerete*

2. Lokalizáció

- *Nem ismeri a tágabb összefüggéseket*

- *Ha igen, azokat más információk, későbbi korok alapján*

3. Szubjektív látásmód

- *Iskolázottság, műveltség*

- *Az eseményekben, folyamatokban betöltött szerep*

4. Személyes érdekek

- *Önigazolás*

- *Védekezés*

Alapfeltételei: Valamennyi fontos körülmény pontos ismerete

1. Esemény és emlékezés

- *A felidézett események korszakának viszonyai*

- *Az események és emlékezés ideje között lezajlott folyamatok, változások*

- *Az emlékezés korszakának viszonyai (gazdasági, társadalmi, politikai, kulturális viszonyok)*

2. Az emlékező

- *Életkora, társadalmi helyzete, iskolázottsága, műveltsége, szaktudása, pozíciója, szerepe a felidézett eseményekben – az esemény időszakában*

- *Életpályája az emlékezésig*

- *Társadalmi helyzete, iskolázottsága, pozíciója, életkora, egészségi állapota – az emlékezés időszakában*

Módszerek:

1. Összevetés más forrásokkal (adatok, körülmények stb.)
2. Több interjú készítése azonos eseményről, témáról, helyszínről (ezek kritikai elemzése és összehasonlítása)
3. Az interjúalany (személyisége, műveltsége, körülményei, érdekei emlékezésre gyakorolt hatásának vizsgálata)
4. A szöveg filológiai vizsgálata
5. Az interjúalany interjú alatti magatartásának elemzése (hanghordozás, arckifejezések stb.)

Az interjúkészítés kritériumai⁸

I. Szakmai – technikai

1. Korismeret
2. A célkitűzés (a feltárandó ismeretek körének) meghatározása
3. A megfelelő interjúalany(ok) kiválasztása – előzetes megismerés, információk alapján
4. Kérdéssor összeállítása
5. A kérdéssor és az interjúkészítés módjának megbeszélése az interjúalannal
6. Megfelelő helyszín kiválasztása ill. légkör biztosítása
7. A technika előkészítése (magnó, videó)
8. Az interjúkészítés adatainak rögzítése
9. A megfelelő információkat biztosító kérdezési mód
10. Végleges rögzítés (tartós elmentés, leírás a nem verbális információk – hangulati elemek, metakommunikatív jelek stb. –megőrzésével)

II. Jogi – etikai

1. Az interjúalany pontos tájékoztatása a témáról, a célról, a felhasználás (közlés) módjáról, hozzájárulásának előzetes kikérése (írásos nyilatkozat)
2. A személyiségi jogok tiszteletben tartása, az interjú készítése alatt a publikálás során

⁸ modernkor.tti.btk.pte.hu/files/tiny_mce/.../Az%20oral%20history1.ppt

3. A rögzített interjú, illetve a publikálandó szöveg jóváhagyatása az interjúalannal

Miért éppen ezt a módszert és témát választottam, mert a mélyinterjúk terén, az adott témában a huszonnegyedik órában vagyunk, hisz a még kikérdezhető személyek időskorúak illetve mert az oral history még soha nem állt a történészek, szociológusok, antropológusok, néprajzkutatók, irodalomtörténészek, nyelvészek, pszichológusok s még ki tudja hány társadalomtudomány vagy szakma érdeklődésének középpontjában annyira, mint manapság.

Leszűkítve a kört a történészekre, Giovanni Levi írja az életrajz használata kapcsán: *„Az a rajongás, amit mi, levéltárakban kotyvasztók, a dokumentumok hiányában igazolhatatlan leírások iránt érzünk, egyaránt táplálja a narratív történetírás megújulását, és az új típusú források iránti érdeklődést is, amelyekben a mindennapi élet illékony szavainak és tetteinek nyomát lehetne felfedezni.”*⁹

Az oral history az élő emlékezetre épít. Éppen ezért nagyon mértéktartóan kell viszonyulni hozzá. Ugyanazok személyek, akik egy helyiségben voltak a történészkor, másképpen emlékeznek az eseményekre, mert másképpen reagáltak rá. A módszer lényege, hogy nem szabad beavatkozni az emlékezetbe. Az elmondottak, az adatok és a tények tükrében kell körültekintő elemzést végezni.

Az elbeszélő történelem kutatásának jellemzője a források bősége. Egyre több tanulmány, kiadvány jelenik meg magyar nyelven is. Az utóbbi időben az elérhető forrásanyag folyamatos, bővül egyre több internetes oldal, archívum kínál ilyen típusú, különböző fokon feldolgozott forrásokat.

Az oral history előnye nem egyszerűn a narrátor elbeszélése, hanem olyan forrás amely megmutatja egy adott történelmi esemény szemtanújának strukturált, kutatások révén létrehozott kérdéssorra adott válaszait, amely egy felvett interjúközegben születnek meg. *„Így – a történeti források között egyedülálló módon - az eredmény interaktív folyamatból születik, ami egyszerre jelent előnyt és hátrányt.”*¹⁰ Ily módon a szóbeli hagyományok visszanyerik rangjukat.

A szóbeli hagyományok presztízse megnő, új szemlélet kitágítja a történettudomány horizontját. Ha egy-egy témát több oldalról kutatunk, lehetőségünk nyílik rá, hogy belelássunk abba, az emberek miként értelmezték múltjukat és abban betöltött szerepüket.

⁹Levi, Giovanni: *Az életrajz használatáról*. Korall 2000. Tél. 81–92. 82.

¹⁰ GYARMATI Gyöngyi: *Az oral history kézikönyve (The Oral History Manual, 2002)* Múltunk, 2005. 4. sz. 196–200.

Az elméleti dilemmát a módszerrel kapcsolatban az okozza, hogy egyetlen interjú elemzésekor kapott eredményeink hogyan illeszkednek más hasonló interjúkkal kapott eredményekhez, azaz egyetlen ember történelmi tapasztalatai, emlékei mennyiben hasonlítanak a kortársakéhoz, és mennyiben különböznek azoktól. Az oral history forrásoknak természetesen ugyanolyan kritikai ellenőrzésre szorulnak, mint a dokumentum jellegű források. A történészeknek össze kell vetnie az elhangzott információkat más források bizonyítékaival is, s csak ennek fényében használhatják fel azokat.

A csepei Czáró Fogarassy család története a kollektív emlékezetben

Kutatópont: Csepe

Lakosság: 2000 fő (ebből 1100 magyar)

Vallási megoszlás: református, görög katolikus, ortodox, római katolikus

Adatközlők:

Hopák Sándor – 73 éves

Szerbák Lenke – 72 éves

Hopák Rozália – 61 éves

„Az emlékezet első hallásra valami tisztán belső dolog, csak az egyén vonatkozásában lenne értelme, székhelye az individuum elméje. Az emlékezőképesség művészete (ars memoriae) az ókorban a retorika egyik része volt, az emlékezet erősítése a retorika tudományát szolgálta. Így tartották számon egészen a 17. század közepéig. Ez azonban valóban csak az egyénre vonatkozik, nincs köze a közös, kulturális, társadalmi emlékezethez. Ezzel szemben az emlékezés kultúrája, a kollektív emlékezet kapcsán mindig az a kérdés: „mit nem szabad elfelejtenie egy közösségnek?” Mi lenne a társadalom ezen és ezen emlékkép nélkül? Ráadásul a kollektív emlékezet sokszor olyasvalamit is takar, amit a kollektívum tagja egyáltalán nem élhetett át, hiszen még születése előtt történt. Hogy emlékezhetünk hát olyasmire, amit át sem éltünk? A jelen társadalmában azonban élővé teszi mégis számunkra azt.”¹¹

Jelen esetben családtagjaim elbeszélését rögzítettem és indítottam el a feldolgozás útját.

Az adott esetben elengedhetetlen a helyismeret és a helytörténet ismerete. A falu ahol a mélyinterjúkat készítettem az ugocsai kismemesi vidékhez tartozott. **„Nevének magyarázata:**

¹¹ ASSMANN: A kulturális emlékezet www.bgk.uni-obuda.hu/~tkt/.../7_A_kulturalis_emlekezet.pdf

„Csepe.1393: Chepe...Pusztá személynévből keletkezett magyar névadással...” Az alapjául szolgáló személynév a magyar régi nyelvi Csépán, „István” személynév becéző alakja. **Múltjából:** Csepéről a legrégebbi írott feljegyzések a XIII. század végéről találunk, ez időben a Farkas Igmánd nemzetségei voltak a birtokosai. Később Thyba fia, Miklós nyerte adományként V. István királytól, majd a Csepy család kezére került.¹² Más forrás alapján a következőket tudhatunk meg a településről: „A falu az ugocsa kisnemesi vidékhez tartozik, 1320-ban szerepel először, mikor a falu birtoka felett Ákos fiai: Guba comes, Péter és Máté s Mikó (Péter fia) Miklós, továbbá fertes fia Péter, akik az előző évben egymás között osztották fel ugyancsak ugocsa megyei Csedreget és Almást, Kopasz Miklósnak, a Sásváry család őseinek István nevű fiával osztozkodnak. Ez az osztozás arra mutat, hogy a csepei nemesek a sásváriakkal közös törzset alkottak. Ákos fiaitól származtak az Ákos és Zoltán nevű csepei nemesi családok, melyek nagyszámú tagjai a XIV-XVI. századok folyamán jóformán egyedüli birtokosai voltak a nevét három ízben is változtató falunak. a falu Ákos- illetve Péterfalva néven csak egy ízben szerepel, ezután másfél századon keresztül Teleknek vagy Telkinek nevezik. Mikor vagylagosan kezdik a személynévből eredő Csepe és Telki néven nevezni, az utóbbi egy ízben praedium-ként szerepel, ami arra mutat, hogy a névváltoztatást a falu helyváltoztatása vonhatta maga után, a helyváltoztatást pedig valószínűleg a Tisza kényszerítette ki, hiszen a szomszédos Öszödfalvát is ez pusztította el. Később az Ákos család kihalt, s birtoka a leányág kezére jutott. A jobbágyság a XVI. században magyarnak tekinthető, bár már ekkor némi nyoma látszik a későbbi erős rutén betelepülésnek.”¹³ A Czáró Fogarassy család a XVII-XVIII. század fordulóján telepedett le, házassági kapcsolatok révén. Ma már ukrán-ruszin-magyar falunak tartják a Nagyszőlősi járásban. Mivel családom egy része Csepéből származik, így helyismerettel és közvetlen kapcsolattal is rendelkezem. Nagymamám mint árva gyermek sokat köszönhetett a Czáró Fogarassy családnak és igyekezett viszonzni a törődést, amikor ők kerültek szorult helyzetbe. Az alábbiakban néhány részletet közlök egy Csepében született és azóta is ott élő narratívával készített mélyinterjúból.

Előadóm és kutatási alanyom: nagybátyám, Hopák Sándor adatközlő, 73 éves csepei lakos. A közöttünk lévő bensőséges és őszinte viszony elősegíti a gyűjtés menetét,

¹² BOTLIK József – DUPKA György 1993 *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*. Kárpátaljai Magyar Könyvek. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 145-146.

¹³ SZABÓ István: *Ugocsa megye. Hatodik Síp Alapítvány*, Budapest; Új Mandátum Könyvkiadó, Beregszász, 1994. ,148-149.

megbízhatóságát. A kutatott nemesi család életútját mondhatni kívülről tudom, hisz már gyermekkoromban is sokat mesélt nekem róla. Mindig szívesen hallgattam ezeket a történeteket, de akkor még nem tudtam felfogni, milyen hatalmas kincs ez. A kutatás előnyének tekinthető az, hogy a beszélgetőtársat bármikor lehet „zavarni”, és az is fontos, hogy a gyűjtő nagyon jól ismeri az alanyát.

Már Ortutay Gyula is felhívta a figyelmet arra, hogy „a gyűjtőnek, ha jó munkát akar végezni..., otthon kell lennie a kutatott közösségben, együtt kell élnie azzal”.¹⁴

A Czáró Fogarassy család a településen kitűnt gazdagságával, azzal hogy a korabeli fő értékmérőnek számító földbirtok tulajdonosa volt. Csepe lakosai elfogadták a nemesi családot, tisztelték őket. A narratíva nem tudja pontosan meghatározni a család letelepedésnek időpontját Csepében: - *„Fogarassy Miklós idekerült az már nagyon régen vót, apáink kicsik vótak. Na de neki vót itt sok földje a Tisza ódala arra Hetenyitű egészen Péterfalváig az mind az ő földje vót...nagygazdag vót ő, neve vót mint Czáró Fogarassy. Sok fát hozattak azok ide Amerikából, Szibériából Fogarassy Árpádék, még pár ott van az iskola udvaron, mer régen űk ott laktak. Amikor bejöttek az oroszok kikötöztették űket, oszt később iskola lett belőle, vót ott sok épület a kúria 12 szobás vót, mind parkettás, meg színes üveges, tudom, mert láttam, meg én építettem az új iskola első emeletét, a többit nem mert mentünk vissza tavasszal Ukrajnába.”*

A hagyományos társadalmi rétegződésnek, értékrendnek, s az ezáltal kialakított túlélési stratégiának azonban a második világháború vetett véget. *„Amikor bejöttek az oroszok, na akkor minden más lett. Aki addig alól vót, nem vót semmije, na az lett az úr. Aki meg úr vót, attól eccerre elvettek mindent. Még örült, hogy az életit meghagyták. A csepejiek nem vótak bosszúállók. Szerették a naccságákat, meg Palikát. Nem jelengették fel. A bíró mindég megvédte a családot, nem felejtették el, hogy amikor űk gazdagok vótak, sok családnak attak munkát. Jók vótak. Megmentették a falut a románoktól, mert amikor jöttek a románok Halmibul a Vájásná két nem 100-100% ember nem akarta őket beengedni, oszt lelőtték, a falu népét meg megakarták tizedelni ezért, a református templom udvaron vótak összegyűjtve, nagyanyád is ott vót Janó bátyáddal a karján, de Fogarassyk leitatták a román tiszteket, így megmenekült a falu.”*

Beszélgetőtársam szerint azonban a település lakosai nem érezték gyűlöletet a Fogarassyak iránt, ezért nem szolgáltatták ki őket az új hatalomnak.

¹⁴ Óperencia, *Magyar néprajzi lexikon IV. (Né–Sz)*. Főszerk. Ortutay Gyula. Budapest: Akadémiai. 1981

A határlezárás után a család három tagja maradt Csepében: Czáró Fogarassy Hella, Czáró Fogarassy Angéla, Durálevics Pál (a csepeiek többsége Fogarassy Palikaként ismerte).

A kutatott nemesi család sorstragédiája volt az is, hogy egyik tagjuk a határlezárás miatt maradt Csepében, bár nem ottani állandó lakos volt, csak vendégségbe érkezett. Így a határok lezárása után a család három tagja maradt a településen: két hölgy, akik gondoskodtak a határlezárás miatt itt rekedt „Fogarassy Pálról” is: *" Nade nem tudom hányban, negyvennégyben jöhetett ide a Fogarassy öccse vendégségre, negyvenhétben ahogy lezárták, de ő itt volt sokáig a nagybátyánál, mert őneki Fogarassy Miklós nagybátyja volt Palikának hívták és lezárták a határt és ő itt maradt mint vendég itt maradt végre, mert a háborúnak vége lett. "*

A történelmi tények, dátumok pontos megnevezése a narratíva számára rendszerint nem okoz gondot. *"1944 -be jöttek be az oroszok. Vótunk mi magyarok, csehek, oroszok, most meg ukránok. Halmibul még a románok is bejöttek."*

A nem nemesi származású lakosok és a nemesi család közötti határvonal azonban megmarad, s a közösség a saját kódrendszere szerint dekódolja azt is, hogy egyik csepei Fogarassy sem házasodott meg, nem találtak magukhoz illő párt: *" A két nagyccsága meg maradt, űk férjhez mehettek volna nagyon szépek vótak, gyönyörűek a képen is láttam fiatalokukban nagyon szép jányok vóttak. űk férjhez mehettek vóna, de itt Kárpátalján nem vót rangban hozzájuk való és a rang végett nem mentek férjhez..."*

A narratíva a nemesi léthez nemcsak az anyagi javak meglétét kapcsolja, hanem a becsületességet is, mint alapvető erkölcsi követelményt. A kényszerből letelepített „Fogarassy” Pál nem hajlandó megszegni a törvényt, még egy igazságtalan, totalitárius államhatalom törvényét sem, ezért nem szökött át nyugat felé az úgynevezett zöldhatáron. Inkább vállalta a megpróbáltatásokat, a nélkülözést, s csak a hivatalos engedélyekkel, az 1960-as években hagyja el a Szovjetuniót: *„És neki ő mindig magyarázta nekünk, hogy ő azért maradt itt, mert ő átmehetett vón a ződ határon, de nem mehetett át mert őt az apja tanította bármely országban van a határt sose sértse meg. Neki az apja nagy generál lehetet, olyan nagy katonatiszt. Na, oszt ő addig várta ki, míg megengedték neki, tudjon innen visszamenni, nem nőült meg a naccságák Andzsi meg Hella nem engedte meg, mert nem volt rangban hozzá való nő"*

A kollektív emlékezet, s így a narratíva is igazságtalanságként élte meg azt, hogy a szovjet rendszerben a nemesi családtól elvették anyagi javaikat. Kiköltöztették a családi

kúriából, s egy kisebb lakást ajánlott fel számukra az egyik helyi lakos, majd később a hivatalos szervek jelöltek ki számukra lakhelyet. A közösségi emlékezetben él a tudat, hogy a nemesi kúria gondozott, értékes volt. A paraszti gondolkodás pozitívan szemléli a munka által teremtetett értéket, még akkor is, ha nem az adott egyén, jelen esetben a nemei család, hozza létre közvetlenül. Valószínűleg a későbbi értékromboló kommunista rendszer iránt érzett ellenszenv felnagyított kompenzációja is a narratíva véleménye: *"Ű (Palika) elment és itt hagyta azt a házat, amit kaptak mint komunáliát, mert az övéket elvették. Eccer nem messze a mi házunktó a szomszádunkba adott helyet nekik egy Lőrinc Pali bácsi, félszemű volt, oda adta nekik az első szobát, Az vót iskola, na de az mostan szét van teljesen rombolva, új iskolát építettek, de ugyanazon a helyre...ott van a kripta...az egész udvar be volt telepítve fákkal, de ilyen amerikai fákkal ami nálunk nincs. Nagyon szép vót."*

A Fogarassy család Csepében maradt tagjainak a megváltozott rendszerben nagyon nehéz lett a megélhetése. Azonban a próbálkoztak a meglévő, s az adott esetben nagyrészt használhatatlan tudásukból azt hasznosítani, amiből valamilyen anyagi hasznot reméltek. Emelt fővel viselt szegénységük, takarékos életmódjuk a falu tiszteletét és sajnálatát is kivívta *"... de űk ottan is kokast idomítottak benn vót velük a szobába. Ha azt mondták a kokasnak, hogy kukurékolj, a kokas kukorékolt, és azzal a kokassal járt az utcába sétálni. Szegény Czáró Fogarassy Hella nagysága úgy le szegényedtek, hogy tán ők kaptak mint szociálnőjt 12 rubelt...abból nem tudtak megélni...de vót nekik sok bőrönd amit addig el tudtak hozni. Az öreg meghalt ahol ű lakott na oszt vót hogy hun lakjon vót egy zsidó ház, oszt megújították ott lakott" a polgármester hivatal már megsajnálta űket oszt oda költöztek...kezet kellett nekicsókolni,én is sokszor csókoltam neki kezet, csak vót egy bátyám az nem csókolt, mert szégyelte... én nem tudom, hogy tudtak azok megélni mert én gyerek vótam és egy tojást három fele vágta, egy hajába krumplit megpucultak háromfele osztották annyi volt a früstök neki. Máskülönben ők járkáltak a faluba, nagyon becsületesek voltak egy szempontbu senkitű semmit se nem kértek, se nem vettek, de elfogadtak, ha adtak. Mindig jártak olyan vessző kosár vót a karján Hella nagyccságának, ha adtak valamit betették a kosárjukba, ha ment és látott egy darab fát az útszélén azt is betette a kosárba. ... Fogarassynak itten nem vót rokonja más...Molnár Teréz tanítónő gondozta aztán űket, mert anyánkot kérték, de a többi fiú nem vállalta, ű addig mosott rájuk, meg üzentek néha egy jó ki paraszt ételért....Lehetet Hella nagyságának arany kis kése mert az úgy csillogot-villogot és jött nálunk, mert vót vagy ötven darab kokasunk és ű azokat mindet kívágta és csinált belőle kappant, taréjából levágott*

csak két csipkét hagyott... Amikor űk fiatalok vótak jártak Amerikába... Római katolikusok voltak a görög temetőben vannak eltemetve, a kriptába nem engedték nekik."

A család megélhetését nemcsak a falubeliek adománya, hanem az Amerikában élő rokonok postán küldött csomagjai is segítették. A narratíva tisztában van azzal, hogy még a postán küldött csomagok is szigorú vizsgálat alatt jöhettek be az akkori Szovjetunióba, ezért valószínűnek tartja, hogy valaki a településről a saját nevére küldette a csomagokat. Erről azonban nincsenek pontos információi. A település lakóinak egyöntetű jóindulatát mutatja az a tény is, hogy a csomagban kapott a Szovjetunióban akkoriban luxuscikknek számító dolgokat nem szemlélték irigykedve, nem illették a család tagjait üzérkedő jelzővel (ami abban a korban súlyos vádnak számított) ha szükségük volt rá, megvásárolták: *"...Na de a két nénye onnan nem kaptak semmi nyugdíjt, ahogy bejöttek az oroszok. űket Amerikából a rokonág segítette, kaptak csomagot, ezt jól tudom mert bejáratos vótam olyan dógokat küdtek nekik ide, hogy azt lassacskán árulták és abból tudtak megélni. Azt is mondták, hogy a csomag nem az ű nevűkre jön. Valaki ezt elvállalta."*

Nagyon pozitív élménye volt a narratívának az, hogy „Fogarassy” Pál a környék híres rádió-és tévészerelőjévé lett. Ezzel beszélgetőtársam szinte üzent a kommunista érának, amikor arra tanították űket, hogy a nemesség csak henyélésre született. A kommunista rendszer áthághatatlannak hitt szigorú törvényei is megenyhültek, s az 1960-as években Fogarassy Pál engedélyt kapott a hatóságoktól, hogy elhagyhassa az országot: *... Palika útójára megkapta az útlevelet és kiment űsztriába, mikor mentem katonának".*

Mint már utaltam rá a narratíva gyakran a szüleitől, nagyszüleitől hallott történeteket beépíti a saját emlékképei közzé. űgy meséli, olyan átéléssel, mintha ő is részese lett volna az adott történetnek: *"Fogarassy az cse párt vót! Mikor kimentek a magyarok innen, bejöttek a csehek, a cseheknél valami ülnök vót, olyan nagy ember vót. Oszt neki vót itt ótója, kocsija Amerikából hozták, olyan nagyember vót, hogy amikor Tekeházánál neki ment az almafának bíróságra adta űket, mert nem vót lemeszelve a fa és visszakapta a kocsi árát. Fogarassy Miklósnak, vót medvéje is, mindig a prádés kocsit kísérte, de már veszélyes lett ezért kihúzták a fogait, de belepusztult, a nagyccságáknál meg vót a bőre."*

A narratíva kollektív emlékeiben él az 1938-ban magyar csapatok bevonulásakor elhunyt Fogarassy Miklós emléke: "Fogarassy Miklósnak, vót medvéje, őt még a kriptába temették a magyarok alatt, mikor kimentek a csehek és bejöttek a magyarok, mivel ű cse párt vót, ezek a magyarok megverték egy éccakka, rámentek és megverték, ű abba sénylett, sénylett és

belehalt, nem rögtön..." A leírt esetet szándékomban áll a továbbiakban több adatközlő, s más történelmi források alapján ellenőrizni. ". Említést tesz, még egy nagyon fontos dologról nagybátyám, aki a településen él: „ *Palika keresztfia Filep Viktor, zenésztársának a fia, mert nem csak a kolhozban dolgozott mint mechalnyik, hanem Filepekkel zenélt is, akardionon (tangóharmonikán) játszott*”

A másik adatközlő Szerbák Lenke 71 éves, a KMKSZ helyi alapszervezetének az elnöke, örömmel tett eleget a felkérésemnek, hogy beszélgessünk a Fogarassy családról.

„*Amikor a kultúrházban dolgoztam, mindig viccelődött velem: Lenke szemtelenke. Az az utca ahol az iskola áll az a Fogarassy nevet viseli az ő tiszteletükre, mert régen azon a helyen volt a kúriájuk. Nagyon szép fiú volt Palika, de az ő neve nem Fogarassy volt ám, hanem Durálevics, az édesanyja volt Fogarassy lány. Amerikában, Erdélyben meg Mátészalkán voltak rokonaik, a Bökényiek tudomásom szerint Fogarassyaknak nem voltak a rokonaik...*”

Adott esetben, az itt említett információk nagyon fontosak, s további adatgyűjtésre sarkalnak.

A harmadik adatközlő Hopák Rozália 61 éves, aki lényegében az első adatközlő is mert édesanyámat tisztelhetem az ő személyében, s gyermekkorom meghatározó élményeim közé tartozott amikor nagymamámmal egyetemben meséltek a régi időről: „*Amikor kicsi voltam, édesanyámmal mindig mentem látogatóba Andzsi és Hella nagyságához. Kaptam tőlük csokoládét, de kezet kellett érte csókolnom, én féltem mert olyan keskeny és vékony volt a kezük. A nővéremet nagyon szerették még nászajándékot is kapott tőlük: egy uszályos hálóinget, egy állóképet amelyen Hella nagysága volt a cicájával fiatalkorába, meg egy sakkozó asztalkát. Sokszor üzent édesanyámért még Hella, de a tanítóné nem engedett be senkit hozzá. Most is olyan fura a család, nem is boldogulnak, pedig rengeteg mindent elpocsékolnak a Fogarassy vagyonból.*” Itt megjegyezném, hogy Kárpátalján a kollektív emlékezetben él még az a hit, amely szerint, ha valaki rosszat cselekedik annak következményei vannak akár hetedíziglen is, vagyis a leszármazottakat is utóéri a büntetés ősei cselekedetei miatt. A hagyományos parasztkultúra és annak értékrendje még ma is sok helyen mérvadó Kárpátalján. Erős hittel rendelkeznek az itt élő emberek, s rendszeresen gyakorolják vallásukat, megtartják szokásaikat, hagyományaikat, bár a határok viszonylagos átjárhatóságával nem csak a „megélhetési kereset” hanem a „nyugati kultúra” veszélyei is megjelentek szűkebb hazánkban. A kollektív emlékezet nem tartja helyén valónak, azok kifosztását, s emléküket meggyalázását, akik egyedül maradtak, ártatlanul meghurcoltak, főként akkor nem, amikor maguk is részesei voltak egy nehéz korszaknak, s valamennyien átérték a kommunista rendszer visszásságait, istentagadását. A település lakó nehezményezik az eltartó családdal szemben, hogy nem kísérték el Fogarassy Hellát időskora ellenére a szomszéd

faluba, Feketeardóba, hol hitét szerette volna gyakorolni, mivel az ottani római katolikus gyülekezet tagja volt. Szintén nemtetszésüknek adnak hangot abban az ügyben, hogy nem gondozzák megfelelően a Fogarassy nővérek sírját, hisz kötelességük, ők örökölték a javadalmakat, s mivel még él a közvetlen örökös, addig engedélye nélkül, mások nem állíthatnak nekik síremléket, ez így szokás. Édesanyám elbeszéléséből is kitűnik, bár már rég nem Csepei lakos (házasság révén Salánkra költözött), hogy még mindig nagy hatással van személyére a Fogarassy család története:

„Lánykoromban látogattuk a nagyságák sírját a görög katolikus temetőben, két fenyő van a sírjukra ültetve. Az iskolaudvaron öt fenyő van, mert a kriptában öten nyugszanak üvegtetejű koporsóban. A házukból folyosó vezetett a kriptához, de azt betemették a szovjet időszakban. Mi amikor kicsik voltunk, az iskola udvaron pélimeztünk, aztán ahol sima volt ott szerettünk forogni, de édesanyám megfedett érte, mert ott éppen a kriptá felett játszottunk. Sokszor gondolkoztam azon, hogy a többiekkel mi lett, már mint a Palika szüleivel meg az unokatestvérekkel, akik Amerikából küldték a csomagot. Ismerik-e a nagyságák sorsát? Tudják, hogy van egy Csepe nevű falu, ahol Czáró Fogarassy család felkarolta az én édesanyámat aki árva gyerek volt, s mai napig emlegetjük őket több generáción keresztül...”

Összegzésként az eddigi adatok alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az általam vizsgált Czáró Fogarassy család emléke a történelmi Ugocsában és azon belül Csepe településen még napjainkban is él a helyi lakosok emlékezetében. Az adatgyűjtés idején csak megerősödött bennem az a tudat, hogy ezen család története, az elmúlt több évtizedes kommunista rendszerben történő ellehetetlenítő hozzáállással sem vált negatívvá a kollektív emlékezetben. Sőt, a valószínűleg megszépített múlt jellemzi. A továbbiakban a kutatásom több narratíva interjúzására is kiterjesztem, s ezen visszaemlékezések összehasonlítását is szeretném elvégezni a szakirodalom tükrében. A kutatásaim során hét alkalommal látogattam el a kutatópontra, ahol 6 interjút sikerült készítenem három interjúalannyal, s további négy interjú időpontját sikerült rögzíteni. Ezekhez az időpontokhoz új adatközlőket sikerült felkutatni, az eddigi interjúalanyoknak köszönhetően. A látogatások során az említett tárgyi értékeket, már amelyik megmaradt dokumentáltam, sajnálatos módon a Tisza áradás ismét beírta magát Csepe történetébe így több tárgyi emlék is tönkre ment. A fentiekből kitűnik, hogy Hopák Sándor narratíva személye, s emlékei a fő irányvonal. Ennek több oka is van, elsősorban ő volt bejáratos a Czáró Fogarassy családhoz a szovjet érában, s gyakran elkísérte Hella nagyságát a feketearдай római katolikus templomba, bár a nagysága gondozója ezt nem nézte jó szemmel. Másodszorban egyszerű becsületes magyar ember, aki nem akar „urizálni”,

önmagát adja, szülei és saját emlékeire hagyatkozik, s nem hagyja magát befolyásolni. Az urizálás fogalma alatt, jelen esetben a beszédstílust kell értenünk, nem fog más szófordulatokat használni, csak azt, amit a mindennapi használatban megszokott.

Gyakran előfordul az interjúalanyokkal kapcsolatban, hogy a technika használata feszélyezi, s megzavarja őket, s ezért másnak akarnak látszani, megfelelési kényszerük van, hogy elég jók-e a kérdezőnek. Az idősebb generációnak a technikai fejlődés nem minden esetben tetszik, ők jobban szeretnek mesélni. Gyakran emlegetik az áramkimaradások időszakát, a gyertyafényes emlékezést. Féltik a mostani fiatalokat, mert a rohanó világban az emlékezés művészete a háttérbe kerül, főként kevesebb idő jut a családra, s a nevelő szándékú beszélgetésekre.

A többi interjúalany is alátámasztja Hopák Sándor által elbeszélt történeteket, néhány adattal kiegészítve, s azokat idéztem a fentiekben. Mivel itt Kárpátalján, még részben megmaradtak a klasszikus értelemben vett paraszti társadalom szokásai, ezért Szerbák Lenke adatközlő gondolatát idézném: „télvíz idején beszédesebbek lesznek az emberek, mert eddig dologidő volt és betakarítás ideje.”

Jelen munkámnak nem titkolt célja, hogy a Csepei magyar közösség segítségére legyen. Sajnos a község a folyamatos ukranizálásnak kevésbé tudott ellenállni, mint szülőfalum Salánk, s félő hogy néhány éven belül az idősebb korosztály távozásával a magyar szó elvész, mint az már bekövetkezett a környéken, Szászfalu település esetében. Az itt élők emberek vallásosak, különösen erős a görög katolikus közösség. Rengeteg néphagyománnyal büszkélkedhetnek, amit másutt mást csak a néprajzi lexikonokból ismerhetnek meg az emberek, azok közül jó néhány még élőhagyományként van jelen mint például a nagypénteki tűzugrás. Céлом felhívni a településre a figyelmet, nemcsak az idegenek irányába, hanem az ott élő emberek szemébe is. Megérteni velük, hogy milyen fantasztikus kincs és tudás van a birtokukban, amelyre büszkéek lehetnek, s mennyire fontos, hogy ezeket tudatosan is átörökítsék az utókor számára. Céloamat már részben elértem, az idősebbek egyre többet mesélnek, s az unokák egyre többet kérdeznek.

Szakirodalom

1. ASSMANN, Jan (1999). A kulturális emlékezet, Budapest: Atlantisz
2. BECSKEHÁZI Attila 1991 Valóság felépítés az élettörténetekben. *Valóság* XXXIV. 7. sz. 65-73.
3. BOTLIK József – DUPKA György 1993 *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*. Kárpátaljai Magyar Könyvek. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest
4. [CSÁSZI Lajos](http://www.socio.hu/uploads/files/2012_1/5kovacseva.pdf):www.socio.hu/uploads/files/2012_1/5kovacseva.pdf
5. EHMANN Bea: Szociális emlékezet: A történelem szociálpszichológiája. Magyar Tudomány. 2003/1. 11–12. p.

6. GLATZ Ferenc: Történetírás korszakváltásban. Gondolat, Budapest, 1990. 134–146.
7. GYÁNI Gábor: Emlékezés és oral history In Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése. Budapest, 2000, Napvilág. 128–144. p.
8. GYÁNI Gábor: Történetírói nézőpont és narratív igazság. Magyar Tudomány. 2003/1. 16–25. p.
9. GYARMATI Gyöngyi: Az oral history kézikönyve (The Oral History Manual, 2002) Múltunk, 2005. 4. sz. 196–200.
10. H. SAS Judit 1994 Munkás-életutak. (Szubjektív történelem). In: XXX. 1963-ban alakult meg a Szociológiai Kutatócsoport. Szerk.: Kemény István és Gábor László. Budapest MTA Szociológiai Intézete – MTA Társadalmi Konfliktusok Kutató Központja, 153-170.
11. HORVÁTH Sándor: Muszáj interjúzni? Az oral history mint nyilvános és/vagy szakszerű történelem. Forrás, 2011/7-8. 21.
12. KÁROLY Anna. Az oral history mint kutatási módszer
rmsz.ro/uploaded/tiny/files/magiszter/2007/nyar/07.pdf
13. LEVI, Giovanni: Az életrajz használatáról. Korall 2000. Tél. 81–92. 82.
14. modernkor.tti.btk.pte.hu/files/tiny_mce/.../Az%20oral%20history1.ppt
15. Óperencia, *Magyar néprajzi lexikon IV. (Né–Sz)*. Főszerk. Ortutay Gyula. Budapest: Akadémiai. 1981
16. SHEATSLEY, Paul: (1963): A kérdés szabályai. Az interjú művészete. In: A szociológiai felvétel módszerei. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. p: 187-193.)
17. SZABÓ István: Ugocsa megye. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest; Új Mandátum Könyvkiadó, Beregszász, 1994.
18. TÓTH Eszter Zsófia: Klio és az oral history. Múltunk, 2003/ 3. 165–177.
19. TÓTH Eszter Zsófia: Munkásság és oral history. Múltunk, 2005/4. 78–99.
20. VÉRTESI Lázár 2004: Oral history. A szemtanúként elbeszélte történelem lehetőségei. Aetas, 2004/1., 158–172.
www.bgk.uni-obuda.hu/~tk/.../7_A_kulturalis_emlekezet.pdf